

УДК 378.046-021.68:[373.3/5.091.12.011.3-051:81]:005.336.5

ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА У СИСТЕМІ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Дика Н.М., Микитенко В.О.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
Інститут післядипломної педагогічної освіти

У статті охарактеризовано сучасний стан формування мовної особистості вчителя-словесника, висвітлено особливості формування мовної особистості вчителя у системі післядипломної педагогічної освіти, обґрунтовано пріоритетні напрямки подальших досліджень. Зазначено, що розвиток освіти в Україні характеризується інноваційними процесами: виникненням нових освітніх парадигм; удосконаленням нормативно-законодавчих документів; створенням інформаційного освітнього простору; розвитком цифрової та інклюзивної освіти; реалізацією Концепції нової української школи тощо, підкреслено актуальність проведеного дослідження. Основну увагу приділено особливостям перебігу констатувального педагогічного експерименту (сформульовано його мету, завдання, спрогнозовано результат, спроектовано цілі, охарактеризовано умови перебігу власне експерименту, зроблено акцент на ключових аспектах) та його результатам. Зауважено, що одержані результати констатувального експерименту підтвердили досягнення мети організації безперервного навчання фахівців закладів освіти загалом, яка полягає в забезпеченні державних запитів щодо висококваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів шляхом задоволення їхніх професійних та індивідуально-особистісних потреб. Зроблено висновок про необхідність високого рівня наукового підґрунтя інформації, яка подається на курсах підвищення кваліфікації вчителів-словесників, що сприятиме вивіщенню рівня впевненості фахівців освітньої галузі у володінні професійною компетентністю; проникненню в сутність явища «мовної особистості»; значному збагаченню професійно-технологічного інструментарію тощо.

Ключові слова: освіта дорослих, післядипломна педагогічна освіта, підвищення кваліфікації педагогічних працівників, методика навчання української мови, мовна особистість вчителя.

Постановка проблеми. Нині розвиток освіти в Україні характеризується інноваційними процесами: виникненням нових освітніх парадигм; удосконаленням нормативно-законодавчих документів; створенням інформаційного освітнього простору; розвитком цифрової та інклюзивної освіти; реалізацією Концепції нової української школи тощо. Усе це сприяє виникненню принципово нових вимог до мовної особистості сучасного вчителя.

Концепція нової української школи називає володіння державною мовою однією із ключових компетентностей, якими повинна оволодіти особистість впродовж здобуття повної загальної середньої освіти. У межах вивчення дисципліни «Українська мова» у 10-11 класах ця компетентність трансформується у комунікативну і в навчальній програмі рівня стандарту визначається як предметна [5, с. 4]. Разом із тим, Програма передбачає реалізацію наскрізних змістових ліній у процесі навчання мови (екологічна безпека і сталий розвиток, громадянська відповідальність, здоров'я і безпека, підприємливість і фінансова грамотність). Закономірно, виникає запитання щодо мовної особистості вчителя-словесника, який власне і повинен забезпечити якісне формування компетентної мовної особистості учня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нині дослідники різних галузей (психології – О. Анісімов, І. Семенов, Ю. Степанов та ін.; філософії – В. Біблер, І. Ладенко, О. Спіркін та ін.; лінгвістики – Ю. Караулов, В. Карасик, С. Єрмоленко, Л. Мацько, Ф. Бацевич та ін.; лінгводидактики – А. Богуш, О. Горошкіна, Л. Мамчур, М. Пенгилюк, О. Семенов та ін.; педагогіки – О. Комар, В. Краєвський, В. Слассьонін, О. Савченко та ін.) все частіше зверта-

ються до тлумачення поняття мовної особистості, що засвідчує намагання сучасної науки крізь призму мовної особистості виокремити феноменальність людини. Особистісну орієнтацію освіти визначають як основоположну в сучасній школі вчені І. Бех, С. Гончаренко, О. Леонт'єв, А. Богуш, С. Рубінштейн, С. Сисоєва, В. Семиченко, І. Зязюн, В. Кремень та ін. У лінгвістиці і лінгвокультурології поняття мовної особистості ґрунтовно висвітлено в працях Ф. Бацевича, В. Карасика, Ю. Караулова, Є. Єрмоленко, Л. Мацько, Л. Струганець та інших [1, с. 32].

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значну увагу науковців до проблем формування мовної особистості, реалізації компетентного підходу в професійній освіті, модернізації вищої школи тощо, питання розвитку мовної особистості вчителя-словесника у системі післядипломної педагогічної освіти залишається малодослідженим і потребує детальнішого вивчення, чим зумовлено актуальність і значущість обраної нами теми.

Мета статті полягає у висвітленні практичного аспекту процесу формування мовної особистості вчителів-словесників у системі післядипломної педагогічної освіти.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

1. Охарактеризувати сучасний стан формування мовної особистості вчителя-словесника на курсах підвищення кваліфікації.

2. Висвітлити особливості формування мовної особистості вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти.

3. Обґрунтувати пріоритетні напрямки подальших досліджень.

Методи дослідження. З метою розв'язання поставлених завдань в дослідженні використано такі методи:

- **теоретичні** – вивчення нормативних документів і праць з актуальних проблем післядипломної педагогічної освіти, аналіз та синтез досягнень лінгвістичної, лінгводидактичної, психологічної, педагогічної наук з проблеми формування мовної особистості вчителя-словесника, що дало можливість уточнити нормативно-теоретичну базу дослідження; логіко-теоретичний аналіз змісту програм щодо вимог до роботи над формуванням мовної особистості учня з метою визначення реального стану роботи над вдосконаленням професійної компетентності вчителя; порівняння, систематизація й узагальнення теоретичних та емпіричних даних, за допомогою яких зроблено висновки про практичний аспект формування мовної особистості вчителя-словесника в системі післядипломної педагогічної освіти й окреслено шляхи вдосконалення цього процесу;

- **емпіричні** – спостереження за освітнім процесом для збору первинної інформації щодо досліджуваної проблеми; вивчення і узагальнення передового досвіду роботи над процесом формування мовної особистості вчителя-словесника з метою визначення недоліків й труднощів, з якими зіштовхуються вчителі під час професійної діяльності, з'ясування шляхів підвищення рівня сформованості їхньої мовної особистості, виявлення основних чинників, що сприяють розвитку мовної особистості вчителя-словесника у процесі підвищення кваліфікації; бесіди з вчителями, анкетування, опитування; констатувальний педагогічний експеримент, для перевірки ефективності розробленої методики розвитку мовної особистості вчителя в системі післядипломної педагогічної освіти;

- **методи статистичного оброблення** – для опрацювання отриманих даних і встановлення статистичної значущості результатів дослідження та їх якісно-кількісної інтерпретації.

Виклад основного матеріалу. На базі Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка впродовж 2017-2018 н.р. було проведено констатувальний експеримент, у якому брали участь 267 вчителів-словесників різних освітніх закладів Києва.

Зауважимо, що складниками освіти дорослих в Інституті післядипломної освіти є: післядипломна освіта; професійне навчання працівників; курси перепідготовки та/або підвищення кваліфікації; безперервний професійний розвиток. А тому підвищення кваліфікації фахівців закладів освіти передбачало проведення навчальних занять у формі лекцій, практичних, майстер-класів, педагогічних майстерень, тренінгів, круглих столів, тематичних диспутів, дискусій тощо, які ґрунтувалися на практичному досвіді авторів та/або закладів освіти.

Мета експерименту полягала у з'ясуванні сучасного стану розвитку мовної особистості вчителя-словесника й окресленні на підставі отриманих емпіричних даних шляхів удосконалення післядипломної педагогічної освіти. Реалізація гіпотези дослідження передбачала досягнення таких цілей:

- підвищувати рівень ключових професійних та особистісних компетентностей вчителів-словесників;

- створити оптимальне освітньо-розвивальне та культурне середовище безперервного навчання, зорієнтованого на особистісно-професійний розвиток суб'єктів освітнянської спільноти;

- мотивувати працівників до професійного самовдосконалення та самореалізації в професійній діяльності;

- сприяти реалізації індивідуальної траєкторії професійного розвитку.

З метою досягнення поставлених цілей, курси підвищення кваліфікації вчителів-словесників мали ґрунтуватися на таких принципах: пріоритет самостійного навчання; принцип спільної діяльності; принцип опори на досвід слухача-здобувача освіти; індивідуалізація, системність, контекстність навчання; принцип актуалізації результатів навчання; принцип ефективного навчання; принцип добровільності вибору форм, методів, засобів навчання; принцип розвитку освітніх потреб; принцип усвідомленості навчання.

Для досягнення поставленої мети перед початком фахової частини курсів підвищення кваліфікації вчителям було запропоновано дати відповіді на запитання анкети, проведено бесіди щодо визначення рівня розвитку їхньої мовної особистості. Під час перебігу навчальних модулів було проведено спостереження за освітнім процесом із різних напрямків підвищення кваліфікації вчителів-словесників. Після завершення фахової частини курсів вчителям було запропоновано здійснити самоаналіз або провести самоспостереження щодо особливостей розвитку їхньої мовної особистості. Одержані результати узагальнювались й були охарактеризовані кураторами груп на засіданні кафедри методики мов та літератури Інституту післядипломної педагогічної освіти.

Зокрема з-поміж інших, вчителям пропонувалося дати відповідь і на такі запитання:

1. Дайте визначення поняттю «мовна особистість вчителя-словесника».

2. Охарактеризуйте основні риси мовної особистості вчителя-словесника.

3. Якими компетентностями, на Вашу думку, має володіти вчитель-словесник?

4. Вкажіть можливі шляхи розвитку Вашої мовної особистості.

5. Щоб Ви хотіли дізнатися на курсах підвищення кваліфікації?

6. Використання яких педагогічних підходів Ви вважаєте найпродуктивнішим для успішного формування мовної особистості учня?

7. Чи використовуєте у своїй педагогічній практиці компетентнісно орієнтовані завдання? Наведіть приклад.

8. Чи допомогли курси підвищення кваліфікації Вам збагатити свій професійний інструментарій?

Відповіді вчителів на перше й друге запитання дозволили дійти висновку, що вони мають неповне, обмежене уявлення про феномен мовної особистості. Серед опитаних, 15% зазначили, що мовна особистість – це будь яка особистість, але не змогли належним чином обґрунтувати свою думку; ще 9% не дали відповіді на запитання; 53% респондентів позиціонували явище мовної особистості з громадянською відповідальністю, національною свідомістю тощо; 23% – надали інші характеристики, що не підлягають узагальненню.

Одержані результати дали змогу дійти висновку, що 9% не мають уявлення про поняття мовної особистості, 38% мають труднощі щодо визначення цього поняття; 53% – характеризують однобоко, визначаючи лише якусь одну із необхідних рис. Узагальнено одержані дані подано в діаграмі 1.

Діаграма 1

Цікавими виявилися відповіді вчителів на запитання «Використання яких педагогічних підходів Ви вважаєте найпродуктивнішим для успішного формування мовної особистості учня?». Попри те, що Концепція нової української школи проголошує компетентнісний підхід провідним в освітньому процесі, більшість вчителів (58%) відзначили його низьку продуктивність щодо вирішення проблеми формування мовної особистості учня; ще 2% запевнили, що не використовують його надбання у своїй педагогічній практиці; 6% визначили його використання продуктивним, але мали труднощі в описі шляхів його реалізації; 24% вказали, що процес формування мовної особистості учня має здійснюватись винятково на засадах компетентнісного підходу; 10% відзначили продуктивність цього підходу, але у поєднанні з іншими педагогічними підходами. Сучасний стан реалізації компетентнісного підходу вчителями-словесниками в освітньому процесі подано в діаграмі 2.

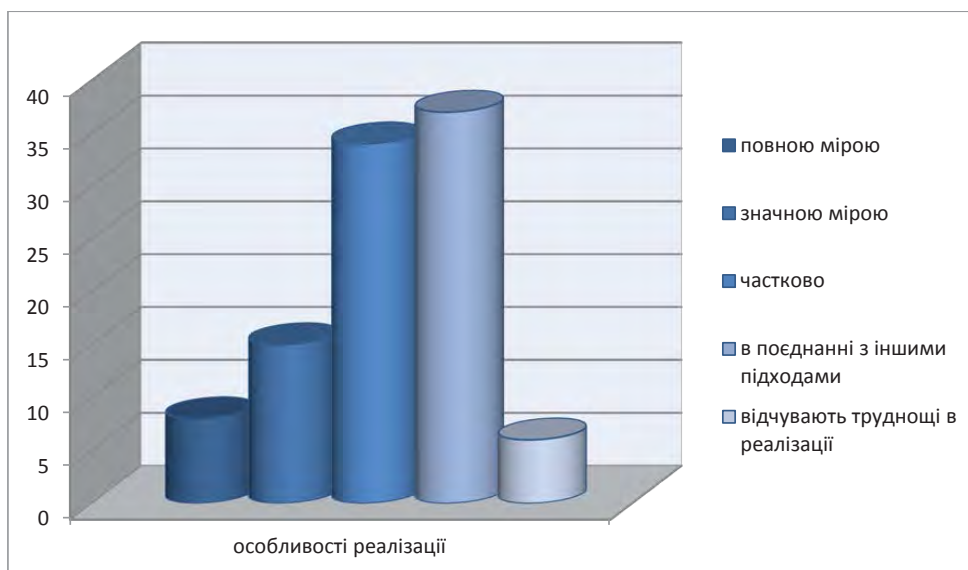
Отримані емпіричні дані дали змогу дійти висновку про актуальність навчальних модулів, присвячених проблемам компетентнісної освіти, їх своєчасність та потрібність.

На основі отриманих відповідей на третє запитання, а також з урахуванням вимог Програми до реалізації наскрізних змістових ліній, було виокремлено компетентності, на які має бути зорієнтовано курси підвищення кваліфікації вчителів-словесників:

- комунікативної (вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною, у разі відмінності від державної, іноземними мовами);
- математичної та інформаційно-цифрової компетентності;
- загальнокультурної компетентності;
- соціальної і громадянської компетентності;
- професійно-методичної компетентності;
- компетентності у галузі природничих наук, екологічної компетентності;
- психолого-педагогічного супроводу професійної діяльності.

Відгуки вчителів про прослухані навчальні модулі фахової частини курсів підвищення кваліфікації підтвердили ефективність обраної траєкторії післядипломної освіти. Зокрема 87% респондентів відзначили високий рівень наукового підґрунтя прослуханої інформації, що посприяло вивіщенню рівня впевненості їх у володінні професійною компетентністю; проникненню в сутність явища «мовної особистості»; значному збагаченню професійно-технологічного інструментарію тощо. Разом з тим, значна кількість вчителів (64%) підкреслила значущість практичної орієнтації курсів, що вплинуло на рівень їх педагогічної майстерності, сприяло розвитку методичної грамотності, розумінню інноваційних освітніх тенденцій, оволодінню сучасними комунікативними стратегіями і тактиками, розвитку здатності до самоаналізу й самопостереження тощо.

Висновки і пропозиції. Одержані результати констатувального експерименту підтвердили досягнення мети організації безперервного навчання фахівців закладів освіти загалом, яка полягає в забезпеченні державних запитів щодо висококваліфікованих, конкурентоспроможних кадрів шляхом задоволення їхніх професійних та індивідуально-особистісних потреб.

Діаграма 2. Сучасний стан реалізації компетентнісного підходу вчителями-словесниками в освітньому процесі

Перспективність подальших досліджень вбачаємо у формуванні компетентнісної моделі педагогічного працівника конкретного освітнього закладу; розробленні матеріалів для самоцінювання педагогічними працівниками наявного рівня їхньої професійної компетентності; розроблення авторами (педагогічними, науково-пе-

дагогічними працівниками, представниками громадських об'єднань, методистами, науковими співробітниками освітніх, науково-освітніх, культурно-освітніх установ) цільових курсів розвитку професійної компетентності; реалізації цільових курсів розвитку професійної компетентності слухачів у закладах освіти.

Список літератури:

1. Дика Н.М. Реалізація концепту мовної особистості у сучасній лінгводидактиці / Н.М. Дика // Педагогічний процес: теорія і практика (Серія: Педагогіка). – № 2. – 2016. – С. 32-36.
2. Дика Н.М. Формування мовної особистості студента на засадах компетентнісного підходу в умовах реформування освіти в Україні / Н.М. Дика, В.О. Микитенко // Український психолого-педагогічний науковий збірник. – № 12. – 2017. – С. 59-63.
3. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення в закладах загальної середньої освіти навчальних предметів та організації освітнього процесу у 2018/2019 навчальному році. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/.../1_9-415.docx (дата звернення: 26.09.2018).
4. Наказ МОН України № 408 від 20.04.2018 р. «Про затвердження типової освітньої програми закладів загальної середньої освіти III ступеня». URL: file:///C:/Users/sasha/AppData/Local/Packages/Microsoft.MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/5ae07991a69e7045039838.pdf (дата звернення: 26.09.2018).
5. Українська мова. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів 10, 11 класи // Дивослово. – 2018. – № 7-8.

Дикая Н.М., Микитенко В.А.

Київський університет імені Бориса Грінченка,
Інститут последипломного педагогічного образования

ПРАКТИКА ФОРМИРОВАНИЯ ЯЗЫКОВОЙ ЛИЧНОСТИ УЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИКА В СИСТЕМЕ ПОСЛЕДИПЛОМНОГО ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье охарактеризовано современное состояние формирования языковой личности учителя-словесника, освещены особенности формирования языковой личности учителя в системе последипломного педагогического образования, обоснованы приоритетные направления дальнейших исследований. Отмечено, что развитие образования в Украине характеризуется инновационными процессами: возникновением новых образовательных парадигм; совершенствованием нормативно-законодательных документов; созданием информационного образовательного пространства; развитием цифрового, а также инклюзивного образования; реализацией Концепции новой украинской школы и т.д., подчеркнута актуальность проведенного исследования. Основное внимание уделено особенностям проведения констатирующего педагогического эксперимента (сформулированы его цели, задачи, спрогнозировано результат, охарактеризованы условия проведения собственно эксперимента, сделан акцент на ключевых аспектах) и его результатам. Замечено, что полученные результаты констатирующего эксперимента подтвердили достижение целей организации непрерывного обучения специалистов учреждений образования в целом, которое заключается в обеспечении государственных запросов высококвалифицированных, конкурентоспособных кадров путем удовлетворения их профессиональных и индивидуально-личностных потребностей. Сделан вывод о необходимости высокого уровня научной базы информации, подаваемой на курсах повышения квалификации учителей-словесников, что будет способствовать поднятию уровня уверенности специалистов образования во владении профессиональной компетентностью; проникновению в сущность явления «языковой личности»; значительному обогащению профессионально-технологического инструментария и т. п.

Ключевые слова: образование взрослых, последипломное педагогическое образование, повышение квалификации педагогических работников, методика обучения украинскому языку, языковая личность учителя.

Dyka N.M., Mykytenko V.O.

Borys Grinchenko Kyiv University,
Institute of Postgraduate Pedagogical Education

THE PRACTICE OF FORMING THE LANGUAGE IDENTITY OF A TEACHER-LANGUAGE AND LITERATURE IN THE SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION

Summary

The article describes the current state of the formation of the language identity of the teacher-translator, the peculiarities of the formation of the teacher's language identity in the system of post-graduate pedagogical education are highlighted, the priority directions of further research are substantiated. It is noted that the development of education in Ukraine is characterized by innovative processes: the emergence of new educational paradigms; improvement of normative-legal documents; creation of informational educational space; the development of digital and inclusive education; the implementation of the Concept of a new Ukrainian school, etc., emphasized the relevance of the study. The main attention is paid to the peculiarities of the course of the teaching pedagogical experiment (its goal, task, result is predicted, goals are designed, the conditions of the actual experiment flow, the emphasis is on key aspects) and its results. It was noted that the obtained results of the confirmatory experiment confirmed the achievement of the goal of the organization of continuous education of specialists of educational institutions in general, which is to provide state inquiries concerning highly skilled, competitive personnel by satisfying their professional and individual-personal needs. The conclusion is made on the necessity of a high level of scientific basis of information, which is presented at the courses of advanced training of teachers of language teachers, which will increase the level of confidence of specialists in the field of education in the possession of professional competence; penetration into the essence of the phenomenon of "language identity"; significant enrichment of professional-technological tools and the like. It also emphasizes the importance of practical orientation of courses, which affects the level of teacher's teaching skills, promotes the development of methodological literacy, understanding of innovative educational trends, the acquisition of modern communicative strategies and tactics, the development of the ability to self-examination and self-observation.

Keywords: adult education, postgraduate pedagogical education, teacher training, teaching methods of the Ukrainian language, teacher's language identity.